

DİNLER TARİHİ ARAŞTIRMALARI - VI

**SEKÜLERLEŞME
VE
DİNÎ CANLANMA**

**SEMPOZYUM
(22-23 EKİM / OCTOBER 2008 ANKARA)**

**YAYINA HAZIRLAYAN
Doç. Dr. Ali İsra GÜNGÖR**

ANKARA 2008

TÜRKİYE DİNLER TARİHİ DERNEĞİ

Yayın No: 6

ISBN: 978-975-94505-4-0

Bütün Yayın Hakları Türkiye Dinler Tarihi Derneği'ne Aittir.

Birinci Baskı: Kasım 2008, 700 Adet

İNSANLIĞIN GELECEĞİ AÇISINDAN SEKÜLERLEŞME VE DİN

Prof. Dr. Hasan ONAT

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

İnsanlığın hayati önem taşıyan birtakım sorunlarla yüz yüze bulunduğu her türlü tartışmanın ötesindedir. İçinde yaşadığımız dünyayı bir gemiye benzetirsek, insanlar muhtelif sebeplerle, bilerek ya da bilmeyerek bu geminin dibini delmeye çalışmaktadırlar. Dünyanın yaşanılabilir bir yer olarak korunması gerektiği, pek az insanın aklının ucundan geçmektedir. Küresel ısınmayı, “dünyanın insanı üzerinden atma refleksi” olarak yorumlayanlar pek de haksız sayılmazlar. Bilinçsiz tüketim, çevre kirliliği, bırakın dünyayı, insanoğlunun ulaşabildiği her yeri bir tür çöplüğe çevirdiğini açıkça ortaya koymaktadır. Yörüngesinden çıkan uydular, başımıza bela olmaya başlamıştır.

Öte yandan, demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını dillerinden düşürmeyen kimseler, bunun sadece kendileri için bir anlam ifade ettiğini kanıtlamak isterlercesine, tüm insanlığın gözü önünde, hem masum insanları, hem de insanlığın muhtaç olduğu bu yüksek değerleri tahrip etmektedirler. Dünyanın neresinde olursa olsun, akan her damla masum insan kanı, insanlığın geleceğini karartacak umutsuzluğun, korkunun damla damla birikmesi/ büyümesi anlamına gelmektedir. Masum insanların kanının, eninde sonunda o kanı akıtanları da boğduğu tarihin gözler önüne serdiği bir gerçektir.

İnsanlığın nereye doğru gittiğini doğru anlayabilmek için, Batı Uygarlığı'nın varlığını hissettirdiği Rönesans ve Reform dönemine kadar uzanmakta fayda vardır. Rönesans ve Reform, bütün insanlığın birikimini miras alan Müslümanların mirası üzerinde gelişmiştir. Bu miras, Batı'nın aklı Kilise'nin ipoteğinden kurtarmasına yardımcı olmuştur. Bu miras, gerçekten “Orta Çağ”ını yaşayan Avrupa'nın, aydınlanmasına katkı sağlamıştır. Bu miras, Batı'yı Yunan Felsefesi ile buluşturmuştur. Bu miras, bugün gerçekten de göz kamaştıracak düzeyi yakalayan bilim ve teknolojinin kökleri olarak işlev görmüştür. Ne var ki, Batı, insanlığın tarihini, sadece Batı'nın Tarihi olarak görmekte ve bütün dünyaya da öyle göstermektedir. Batı, insanlık tarihinde olumlu olan ne varsa, hepsine kendi malıymış gibi sahip çıkmaktadır. Batı, insanlık tarihinin en büyük suçunu, “uygarlaştırmak adına” en azından Müslümanların yaşadıkları yerleri sömürgeleştirerek, acımasızca sömürerek işlemiştir. Amerika'da yok edilen Kızılderili'lerin kalıntıları acımasızlığın boyutlarını görmek açısından dikkat çekici olabilir.

Batı Uygarlığı, gücü kullanarak dünya üzerinde egemen olmayı başarmıştır. Ancak, 20. asır, insanlık tarihinin en fazla kan akıtılan, milyonlarca insanın öldüğü bir zaman dilimi olarak tarihe geçmiştir. Hiroşima, Batı Uygarlığı'nın neler yapabileceğinin kanıtı olarak, bir anıt gibi tüm insanlığın kalbine dikilmiştir. Bugün de güç, Batılıların elindedir. Avrupa ihtiyarladığı için bu gücün temsilcisi, güç sarhoşu olan Amerika'dır.

İnsanlık, bilim ve teknolojide daha önceleri hayal bile edilemeyecek başarılar yakalamıştır. Muhteşem Genom projesi ve gen teknolojisi, hem korku, hem de ümit kaynağı olmaktadır. Silahlanmaya ayrılan bütçe, dünyanın en gelişmiş silahlar için bir depo haline gelmesi, insanın içini karartmaktadır. Daha da ötesi, insanlığın geleceği için dürüstçe kafa yoran insanların, artık seslerini yükseltmelerinin zamanı gelmiştir; hatta geçmektedir. İşte tam da bu noktada dinin ve sekülerleşmenin yeniden sorgulanması, yeniden değerlendirilmesi, yeniden anlaşılması gerekmektedir. Çünkü Batı Uygarlığı, insanlığı çok ciddi bir anlam ve kimlik krizinin içine sürüklemiştir. Batı tipi tepkisel sekülerleşme, insanın gurur ve kibrinin değerlerin üzerine çıkmasına yol açmış; dünyanın sürdürülebilir bir gelişme için, en azından şimdilik tek yer olduğu gerçeğinin unutulmasını beraberinde getirmiştir. Artık, sekülerleşmenin insanlığın doğal akışındaki ortak tecrübenin sonucunda oluşan bir bakış açısı olarak da anlaşılabilceğinin mümkün olduğunun düşünülmesi gerekmektedir. Batı tipi tepkisel sekülerleşme yerine “doğal sekülerleşme”nin imkanının tartışılması, bu doğrultuda yeni açılımlar sağlayabilir. Aynı şekilde din de, insanca yaşamın temel ortak paydasını insanlara kazandırması ve insan hayatına anlam katan boyutuyla yeniden düşünülmesi gereken -en azından- bir sosyal olgu olarak yeniden karşımıza çıkmaktadır.

Öte yandan, Batı tipi sekülerleşmenin, ne kadar başarılı olup olmadığı, ya da hangi hususlarda insanlık için katkı sağladığı, hangi hususlarda sağlıklı sonuçlar doğurmadığı tartışılmaya başlanmıştır. Din, tahmin edilenin aksine varlığını gün geçtikçe daha fazla hissettirmeye başlamıştır. Belki, kurumsallaşmış boyutuyla dine olan ilgi azalmıştır. Ancak, Kilise’ye veya Cami’ye gitmeden de, cemaate katılmadan da dindar olunabileceği açık seçik ortaya çıkmıştır.

Sekülerleşme, her şeyden önce modernite ile birlikte varlığını hissettiren, birtakım süreçlerin etkisiyle ortaya çıkan, insanlığın bu konudaki ortak tecrübesini taşımasına rağmen sadece Batı’ya özgü olarak anlaşılan; ancak insanlığın doğal akışını bir daha asla eskisi gibi olamayacak şekilde değiştiren bir paradigmadır. Sekülerleşme, kökleri “Rönesans ve Reform” sürecinde belirginleşen modernite ile birlikte yavaş yavaş varlığını hissettiren, en temelde insanın tabiatla ve dinle olan ilişkisindeki farklılaşmaya işaret etmektedir. Modernitenin karakteristiklerinin başında rasyonelleşme, bilimin ve bilimsel yaklaşımın öne çıkması, bireycilik ve özelleşme gibi hususlar gelmektedir. Gerçekten de özellikle 17. asırdan sonra insanın tabiatla ilişkisinde, üretim araçlarında ve üretim tarzlarında, bireysel ve toplumsal boyutlarıyla insan ilişkilerinde, bilim ve teknolojinin toplumsal hayat üzerindeki etkilerinde çok ciddi değişiklikler ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda, gücü elde eden Batı, moderniteyi bir “dünyayı uygarlaştırma” projesine dönüştürerek hem sömürgeciliği akla uygun hale getirmeye, hem de “tek tip/Batı tipi” bir modernite dayatmaya başlamıştır. Belki de, bugün küresel ölçekte insanlığın başını ağrıtan şiddet ve terör, kimlik bunalımı, varoluşsal anlam boşluğu gibi sorunların çoğunun kökeninde bu dayatmacılığın oluşturduğu travmayı aramak gerekecektir. Çünkü, insanoğlu, en çok onuru ile oynadığı zamanları travma halinde bilinçaltına kazımaktadır. Hele bu olumsuzluklar seçilmiş travma haline dönüştürülürse, korkularla beslenerek kendi kendisini üretmeye başlar.

Aslında, Batı dünyasında bile tek tip bir modernite ortaya çıkmamıştır. İşin ilginç yanı, modern ve seküler olduğu söylenen ülkelerde bile dinin konumunun ülkeden ülkeye farklılık

gösterdiği bilinmektedir: “Mesela Fransa’da hem aşırı merkezileşmiş devlet hem de yurttaşlar seküler olmasına karşın, İngiltere’de devlet Resmi Kilise’ye bağlıdır ama yurttaşların pek azı dindardır. ABD’deyse nüfusun çoğu dindardır ama federal devlet sekülerdir. ‘Din’ gerek İngiltere’de gerekse ABD’de kamusal olarak her zaman mevcut olmuştur. Sonuç olarak, bu üç ülkenin sekülerizmi pek çok ortak yöne sahip olsa da, modern tahayyülün her birindeki dolayımlayıcı karakteri önemli farklılıklar gösterir”. (Talal Asad, Sekülerliğin Biçimleri, 16).

Talal Asad’ın sekülerizm konusundaki tespitleri dikkat çekicidir: “Siyasi bir öğreti olarak sekülerizm modern Avrupa ve Amerika’da ortaya çıktı. Sekülerizmi basitçe yönetimde dini kurumların seküler kurumlardan ayrılması olarak görmek kolay olsa da, hepsi bundan ibaret değildir. Soyut olarak koyulduğunda, bu ayrılığın örneklerini ortaçağ Hıristiyanlığında ve İslam imparatorluklarında da –ve kışkusuz başka yerlerde de- bulabiliriz. ‘Sekülerizm’in ayırt edici yönü yeni ‘din’, ‘etik’ ve ‘siyaset’ kavramları ve bunlarla ilişkili yeni kurallar öngörmesidir. Pek çok insan bu yeniliği sezmiş ve farklı şekillerde tepki göstermiştir. Örneğin, Ortadoğu’daki ve başka yerlerdeki sekülerizm karşıtları, bunu Batı’ya özgü olduğu gerekçesiyle reddederken, sekülerizm savunucularıysa sekülerizmin tikel kaynağının çağdaş dünyada küresel geçerliliğe sahip olmasını engellemediğinde ısrar etmektedirler”. (Talal Asad, Sekülerliğin Biçimleri, çev. F. Burak Aydar, İst. 2007, 11-12)

Sekülerleşme, Batı T’pi Modernite’nin özünde mevcut olan Hıristiyanlık/din karşıtlığını, adeta zorunlu olarak yüklenmek zorunda kalmış gibidir. Batı’nın Orta Çağ’ındaki dini hayatı, Endülüjansları, Kilise’nin bilim üzerindeki etkisini hatırlayacak olursak, bu tepkiselliğin nedenlerini bir parça anlama imkanı bulabiliriz. İrrasyonel olanın yaygın belirleyici olduğu ortamlarda, akıl etkin olmaya başladığı zaman, doğal olarak din karşıtı eğilimler belirgin hale gelir. Çünkü irrasyonel alan, çoğu zaman çarpık din anlayışından beslenerek kutsallık zırhını giyinir. Din ve akıl birbirinin alternatifi haline geldiği zaman, insanlar ikisinden birini tercih etmek gibi bir mecburiyete itilebilirler. Bu durum, bir yandan bilinç yarılmasını, diğer yandan da dinin dogma haline getirilerek aklın saldırılarından korunması ihtiyacını doğurur. Sonunda insanlar, ya “ben laboratuarda bilim adamıyım, Kilise’de Hıristiyanım” demek zorunda kalır, dinin ve aklın alanlarını ayırarak parçalanmış bir akılla yaşamayı tercih eder; ya da, var olabilmek için din karşıtlığını bir ideolojiye dönüştürerek dine savaş ilan eder. Buna, din alanındaki çarpıklıklara tepki göstererek, özünde din karşıtı olmadığı halde, öfkesini dini terimlerle dile getirdiği için din karşıtı olarak anlaşılan, ya da çeşitli sebeplerle öyle anlaşılmak durumunda kalan insanları da ilave etmek gerekmektedir. Gerçekten de Batıdaki pek çok aydının, dikkatle okunduğu zaman, din karşıtı değil; çarpık dindarlık karşıtı olduğunu görmek mümkündür.

Batı’daki seküler arayışlar, biraz da, Kilise’nin akli, bilimi baskı altında tutan; dünyayı belirleme yetkisini paylaşmak istemeyen tutumuna karşı bir tür özgürleşme arayışları olarak varlığını hissettirmiştir. Akıl olmadan elbette özgürlükten söz edilemez. “Her ne kadar farklı kavramlarla birlikte anılsa da sekülerleşme paradigmasının merkezinde üç kavram yer alır. Bunlar ‘rasyonelleşme’, ‘farklılaşma’ ve ‘bu dünyaya ait olma’”. (M. Ali Kirman, Din ve Sekülerleşme, 54). “Yaygın anlamda sekülerleşme, seküler inanç ve uygulamalara sahip bireylerin sayısındaki artışı, hayatın birçok alanında dinin etkinliğinin azalmasını, din ve devlet işlerinin ayrılmasını ve dini kurumların ve geleneğin seküler düzenlenmesini ifade eder”. (Kirman, 57).

Bugün gelinen noktada, hem modernite, hem sekülerlik, hem de onun siyasi boyutu olarak anlaşılan laiklik çok yönlü olarak tartışılmaktadır. İşin ilginç yanı, bu tartışmalar, dinin yeniden yükselen bir değer haline gelmiş olduğu gerçeği ile birlikte yürütülmektedir. Bir başka açıdan, bu tür tartışmaların, özünde insanlığın geleceği ile ilgili ciddi kaygıları barındırdığını, yavaş yavaş Batı Uygarlığı'nın gizlenemeyen açmazlarının dillendirildiğinin işaretleri olduğunu söylemek de mümkündür. Mesela, bir felsefe profesörü olan Joseph P. Lawrence, (College of the Holy Cross) şu tespitlerde bulunur: "Geleneksel din ve felsefenin bakış açısıyla, güç ve servet bizi yok etmekle tehdit eden ikiz putlardır. Güçlü bir devlet ve canlı bir ekonomi tamamıyla bir ihtiyaç olmakla birlikte, bunlar açık bir ahlak anlayışı ile kontrol altında tutulmalıdır. Bunlar birer vasıttır, gaye değildir. Birleşik Devletler'de, devlete olmasa da ekonomiye çoğu zaman da açık bir şekilde tapılmaktadır. Ve neden olmasın? Her şeyin ötesinde, o, yani ekonomi bizi besler, barınak sağlar, rahat içinde yaşatır ve eğlendirir. Varlığımızı sürdürmemiz ve gelişmemiz için ona bağımlıyızdır. Amerikan tarzı Hıristiyanlığın sıklıkla Servetin Kutsal Kitabı'nı kelimenin tam anlamıyla tatbik ettiğinde şüphe yoktur. Kitab-ı Mukaddes'te yer alan hem Allah'a hem de Servet Tanrısı'na (Mammon) aynı şekilde ibadet edilemeyeceği görüşü ise unutulmuştur; unutilan bir başka şey de eski geleneğe göre Mammon'un İblis'in bir başka ismi olduğudur. "

"Çılgınlık daha da ileri gitmektedir. İnsanlığın geleceği denge üzerine kuruludur. Büyük servetin savunulması, bu dünyadaki yaşamı ortadan kaldırmaya yetecek kadar nükleer silahın üretilmesine yol açmıştır. Bu kadar petrolün yakılmasının kaçınılmaz sonucu olan küresel ısınmanın, tahribatın nispeten daha yavaş gerçekleştiği bir yol olduğu görülmektedir. Ekonomi bir vasıttır, amaç değildir. Bir kez onu bir amaç olarak kabul ettikten sonra her şey altüst olur. İyi işleyen bir ekonomiden istifade etmek yerine onun kurbanları haline geldik. Arzunun köleleriyiz, aynı şekilde arzuları besleyen mekanizmaların da kölesiyiz. Ekonomi bizleri ifsat ederek üretkenliğin daha derin seviyelerine düşürüyor: kendi konforumuza sıkı sıkıya sarılıyoruz. Servetimizin gerçek maliyetini, tabiatın mahvını, 3. dünyanın fakirleştirilmesini, kendi stresimizi ve mutsuzluğumuzu, bizim dışımızdaki savaş meydanlarında oluk oluk akan kanı ve son olarak çocuklarımızın ve torunlarımızın geleceğini ve iyi durumda olup olmayacaklarını görmemek için yüzümüzü çeviriyoruz. Medeniyetimiz açısından bakıldığında, bütün bunların kurbanı olarak belki de şimdiden ortadan kalkmış olabileceğini de büsbütün unutuyoruz." (Prof. Joseph P. Lawrence, College of the Holy Cross Üniversitesi'nde felsefe profesörüdür. Zaman Gazetesi, 24. 12. 2006)

Öyle zannediyoruz ki, küreselleşme süreci, hem insanlığın din hakkındaki genel anlayışını hem de dindarların kendi dinleri hakkındaki anlayışlarını yeniden gözden geçirmelerini bir zorunluluk haline getirecektir. Artık, adı ne olursa olsun, her "din" in, "insan" için olduğu gerçeğini anlamanın zamanı gelmiştir. İnsanlığın geleceği, farklı dinlere mensup insanların, farklılıkları bir zenginlik olarak görebilmelerine bağlıdır. Bu konuda, Brzezinski'nin tespitleri dikkat çekicidir:

"Amerika için (ve Batı Avrupa'nın liberal toplumları için) başlama noktası, manevi bilinci geliştirmek, ahlaki kuralların istenir ve yararlı olduğunun farkına varmak ve bu yolla, nefse düşkünlük yerine kendini sınırlama özelliğini benimsemektir. Bunu yapmayı başaramazsak,

neyin doğru, neyin yanlış olduğunu tanımlama konusunda işlevsel bir kriterimiz olmaz, kendimizi mahvetmeye doğru kayarız.

“Elbette ki bu manevi değerleri biz icat edemeyiz. Bunlar geleneksel olarak üç büyük dinin, Hıristiyanlık, Yahudilik ve İslamiyet’in içinde var olan değerlerdir. Bunların hepsi, laik bir toplumun da benimseyebileceği birtakım ilkeler getirir. Yanlış doğru kavramları benimsenip sindirilmeli, içgüdüsel duygu’lar arasına girmelidir; mutlak doğru ve mutlak yanlış diye bir şeyin var olduğu, her şeyin görelî olamayacağı kabul edilmelidir...”

“...Küresel ruh kriziyle başa çıkmak için hayatlarımızı yeniden bir dengeye oturtmamız gerekmektedir. Hayatın manevi yönünün de maddi yönü kadar önemli olduğunu kabul etme zamanı gelmiştir. Yirminci yüzyılda yeniden ‘bir daha asla’ demek zorunda kalabileceğimiz açıkça görülmüştür. Eğer insanlık uyumlu bir dünyada kendi kaderini kendi eline alacaksa manevi kuralların merkezi bir noktaya yerleştirilmesi şarttır.” (Z. Brzezinski, “Esnek Batı’nın Zayıf Surları”, *Yüzyılın Sonu*, ed. Nathan Gardels, Çev. Belkıs Çorak, İstanbul 1999, 71-72.)

İnsanlığın geleceği hakkında kafa yoranlar, umutlarını ve kaygılarını birlikte dile getirmektedir. Aleksandr Solzhenitsyn’in şu çarpıcı tespitleri üzerinde düşünmekte yarar vardır:

“Çağdaş ulaşım, dünyayı Batı’da yaşayanların önüne açmıştır. Bu tam olmasa bile, neredeyse kendi benliğinin sınırlarından bir sıçrayışla çıkabilmenin eşliğine gelmiştir; televizyonun gözüyle aynı anda gezegenin her yerinde olabilmektedir. Ama görüntüye göre bu teknosantrik “İlerleme”nin spazınlı temposu, okyanuslar dolusu gereksiz enformasyon ve ucuz temaşa, insanoglunun ruhunu hiç büyütememekte, tersine onu daha sığ hale getirmektedir; manevi hayatımız daralmakta, küçülmektedir. Bunun yanı sıra kültürümüz yoksullaşmakta, matlaşmaktadır, bu inişi içi boş yeniliklerle boğmaya çalışsak da sonuç değişmemektedir. Canlıların konforu ortalama bir insan için iyileşmeye devam ederken, ruhsal gelişme de durağanlaşmaktadır. Aşırı tıknamak, yanı sıra yüreklere bir hüznün sokmakta, bunca zevkin hiç tatmin getirmediği anlaşılmaktadır; hatta çok geçmeden bunun bizi boğacağı sezilmektedir.

“Hayır, tüm umutların bilime, teknolojiye, ekonomik büyümeye bağlanması mümkün değildir. Teknolojik uygarlığın zaferi aynı zamanda içimize bir manevi güvencesizlik tohumu da ekmiştir. Onun armağanları bizi hem zenginleştirmekte hem de kendine köle etmektedir. Her şey çıkarlarla ilgilidir –çıklarlarımızı ihmal edemeyiz- her şey maddesel varlıklar uğrunadır; ama içimizden bir ses de bize, saf, yüce, kırılğan bir şeyi kaybettiğimizi fısıldamaktadır. Amacı göremez olmuş durumdayız.” (Aleksandr Solzhenitsyn, “Yirmi Birinci Yüzyıl Şafağında Önceki Gecenin Düşünceleri”, *Yüzyılın Sonu*, ed. Nathan Gardels, Çev. Belkıs Çorak, İstanbul 1999, 21.)

Tek Tip/Batı Tipi Bir Modernite ve Tek Tip/Tepkisel Sekülerleşme Olmaz

İnsanlığın bugün geldiği yer, ne tek tip bir modernitenin, ne de tek tip bir sekülerliğin var olduğunu ve var olabileceğini ortaya koymuştur. Sekülerlik paradigmasının taşıyıcısı olan Batı tipi modernitenin temelinde bilim anlayışının ve bilimsel birikimin yattığı bilinen bir husustur. Bu doğrultuda aklın öne çıkması, Batı dünyasında insan ilişkilerinde yeni bir anlayışın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Genel anlamda Sekülerlik olarak ifade edilebilecek olan bu anlayışla birlikte, artık ne toplumsal yapı, ne din, ne aile, ne de üretim tarzı ve üretim araçları eskisi gibi kalmayı başarmıştır. Özellikle din- birey, din- toplum, din- devlet ilişkisi çok farklı bir

mahiyet kazanmıştır. İnsanların tabiata bakışı değişmiştir. Weber'in ifadesiyle dünyanın büyüsti bozulmuştur. Ancak, Batı tipi anlayış, bu defa da dünyayı sömürülecek bir nesne gibi görmeye başlamış; doğal dengeler bozulmuş; çevre felaketleri yeni bir bilim ve teknoloji anlayışına ihtiyaç olduğunu düşündürmeye başlamıştır. Aynı şekilde, mevcut Batı uygarlığının insanlık açısından katkılarını ve kazanımlarını göz ardı etmeden, nerelerde ve nasıl ciddi hatalar yapıldığı konusunda da, bazı ciddi düşünürler kafa yormaya başlamışlardır. Bizim tespitlerimize göre, öncelikle Batı uygarlığının kökünde yatan "insan" ve "tabiat" anlayışında sorun vardır. Ayrıca, insanlığın geleceği açısından, son iki asrın muhasebesinin yeniden yapılması gerekmektedir. Batı uygarlığı, değer üretme noktasında krize girdiği gibi, tüm insanlığın insanca yaşamak için ihtiyaç duyduğu demokrasi, laiklik, hukukun üstünlüğü gibi değerleri ya tahrip etmektedir, ya da tahribine göz yummaktadır.

Batı uygarlığının küresel ölçekteki gücünü, kazanımlarını ne küçümsemek, ne görmezlikten gelmek mümkündür. Gücü elinde bulunduranlar, bu gücün tanrısal nitelik taşıdığını vehmederek dünyayı istedikleri gibi biçimlendirebileceklerini zannetmeye başladıklarında, öncelikle hakkaniyetlerini yitirmeye başlarlar. Küreselleşmenin kontrol edilebilen boyutu, toplum mühendisliğinin imkanına işaret ederken, kontrol edilemeyen boyutu, bilginin insan beyni ile buluştuğu andan itibaren ne tür bir seyir takip edeceğinin kestirilmesinin pek de mümkün olmayacağını düşündürmektedir. Küreselleşmenin, alt kimlikleri, kültürleri ve kültürleri tetiklemesini tesadüflerle izah etmek pek akla uygun değildir. İnsan gerçeği, insanı ilanihaye köleleştirmenin ve biçimlendirmenin imkansız olduğunu göstermiştir. Bu sebepten, Batı uygarlığının bundan sonraki ömrü, yeni uygarlık için aday olacak toplumların kendi modernitelerini yaratmadaki hızları ve başarıları ile doğru orantılı olacaktır. Bu süreci geciktirmek mümkün olsa da, engellemek ya da yok etmek mümkün değildir. Öyleyse, her toplum, insanlığın ve kendisinin geleceği açısından öncelikle kendi modernitesini yaratmanın bir yolunu bulmak durumundadır. Aynı şekilde, insanlığın sekülerleşme konusunda tecrübe ve birikiminden istifade edilerek, her toplum, kendine özgü bir sekülerleşme gerçekleştirebilir.

Doğal Sekülerleşmenin Ayak İzleri

Batı tipi modernitenin ve Batı uygarlığının üzerimizdeki ağır baskısından biraz sıyrılmayı başarabilirsek, insanlık tarihi boyunca, din-toplum, din-devlet, din-akıl, din-doğa vb. sekülerlik ve onun siyasi boyutu olan laiklikle birlikte zikredilen, pek çok konuda, pek çok gel-gitlerin yaşandığını görebiliriz. Bu doğrultuda, insanlık tarihinin en ciddi dönüm noktalarından birini insanlığın Kur'an'la buluşması işaret eder. Gerçekten de, insanlığın doğal akışında en ciddi ve kalıcı olan paradigma değişikliklerinden birisi, Kur'an'ın getirdiği yeni bakış açısı ile birlikte ortaya çıkmıştır.

Kur'an'daki kurucu ilkelerden hareketle, onun insanlığa getirdiği yeni bakış açısının bazı önemli özelliklerini şöyle sıralamak mümkündür:

*İnsan, akıl ve hür irade sahibi, yaratıcı yeteneklerle donatılmış, en güzel şekilde yaratılmış bir varlıktır. İnsanın yaratılış amacı, Tanrı'yı bilmek ve dosdoğru olmaktır.

*Her insan özgün/tek bir varlıktır. İman bireyseldir. Allah ile birey arasında hiç kimse giremez. Sorumluluk bireyseldir; kimse kimsenin günahını çekmez. Kurtuluş bireyseldir; hak eden cennete girer.

*Her insan, doğru bilgiye ve belgeye dayalı olarak hareket etmeli; zanla hareket etmemeli ve bilmediği şeyin peşinden gitmemelidir.

*Evrende yaratılmış olan hiçbir şey, boş yere yaratılmamıştır. Her şeyin bir yaratılış amacı vardır. Göklerde, yerde ve ikisinin arasında bulunan her şey insana boyun eğdirilmiştir. (Casiye, 11-12). İnsanın madde üzerinde tasarruf gücü vardır.

*İnsanlık bir bütündür; insan yaptığı iyi işlerle ve ürettiği değerle insan olur.

*İnsan, tarihsel bir varlıktır; ancak, tarihin esiri olmamak için, geçmişini iyi bilmeli; tarih bilgi ve bilincine sahip olmalıdır.

*Bir şeyin çok sayıda insan tarafından benimsenmiş olması, gelenek haline dönüşmesi, onun doğruluğunun kanıtı olamaz. Kur'an'ın dilinde geleneğin sorgusuz sualsiz kabul edilmesi, "atalar dini"ne uymak anlamına gelir.

*Kur'an, bütün peygamberlerin çağrısının özünü Tevhid'in oluşturduğunu söyler ve affedilmeyecek tek günahın "Allah'a eş koşmak" olduğuna dikkat çeker.

*Kur'an, insanın topraktan yaratıldığını belirterek, insanın varlık aleminin bütünlüğünden koparılması/ ayrı değerlendirilmemesi gerektiğini hatırlatır.

*İnsanın evrende hazır bulunduğu her şey, ona Tanrı'nın bir emanetidir.

*Kur'an, ahlaklı ve adaletin egemen olduğu bir toplumsal yapıyı insanın gerçekleştirmesini ister.

.....

Kur'an'ın getirdiği insana, eşyaya, tabiata, evrene ve Tanrı'ya yönelik yeni bakış açısı, insanlık tarihinde yeni bir dönemin başlamasını sağlamıştır. Bu bakış açısı, tabiatın büyüsunü bozmuş; insanın gözlem ve deney yoluyla varlık hakkında doğru bilgi sahibi olmasının yolunu açmıştır. İşte mevcut Batı uygarlığının bilimsel altyapısını oluşturan Müslümanların yarattıkları medeniyet omurgası olan bilimsel birikim ve bilimsel yöntem anlayışı, Kur'an'ın etkisiyle ortaya çıkmıştır.

Kur'an'la birlikte, mucize ve keramet dönemi bitmiştir. Bu durum, bilimsel gelişmenin temelini oluşturan eleştirel düşüncenin gelişmesine imkan sağlamıştır.

Müslümanlar, çok erken dönemde, teorik çerçevede iman ve amelin birbirinden ayrı olduğu şeklindeki Mürcii tezi geliştirmeyi başarmışlardır. Bu gelişme, sekülerleşme yolunda insanlığın atmış olduğu en önemli adımlardan birisidir. Nitekim Maturidi, daha sonra bu zemin üzerinde "diyanet- siyaset" ayrımının teorik temellerini kurgulayacaktır. Ayrıca, onun "Allah vahiy göndermemiş olsaydı bile, insan aklıyla doğruları bulabilirdi" şeklinde formüle ettiği anlayış da, daha sonraki nesiller tarafından yeterince fark edilememiştir.

Sekülerleşme ve dinin geleceği hakkındaki tartışma, ister istemez bir uygarlık tartışmasına dönüşmektedir. Çünkü, insanlığın bir bütün halinde yeni bir bakış açısına, yeni bir paradigma değişikliğine ihtiyacı vardır. Bu süreçte, insanlığın mevcut kazanımlarının göz ardı edilmesi elbette düşünülemez. Ancak, insanlığın geleceği açısından yeni bir bilim ve teknoloji, yeni bir insan, yeni bir metafizik, yeni bir tabiat anlayışına, yeni bir değerler sistemine ihtiyaç olduğu da,

kanaatimizce her türlü tartışmanın ötesindedir. Çünkü insan olarak varlığımızı sürdürebileceğimiz dünyanın dışında yeni bir mekan henüz keşfedilmiş değildir. Bu tür yenilik arayışlarının adresi, kendiliğinden yeni bir medeniyet olmaktadır.

*İnsanoğlu, insanca yaşayabilmenin ortak paydasını kaybetmiştir. İnsanca yaşamayı mümkün kılacak yeni bir ortak paydaya ihtiyaç vardır.

*İnsanoğlunun şimdiye kadar oluşturduğu birikim yok olma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Modernite geleneği yıkmış; ancak alternatifini üretememiştir. Popüler kültür, insanların geçmişini sağlıklı bir şekilde değerlendirmelerini engellemektedir. İnsanların sağlıklı bir tarih bilincine ihtiyaçları vardır.

*Batılılar, özeleştirme imkanını kaybetmişlerdir. Sahip olunan güçten kaynaklanan aşırı güven duygusu, bütün insanlığa zarar vermeye başlamıştır.

*Bütün insanlık, ileri düzeyde “varoluşsal engellenme” ile karşı karşıyadır. Dünyanın efendileri, kendi çıkarları doğrultusunda bir insan ve toplum yaratmaya çalışmaktadırlar.

*Batı uygarlığı, insanları “varoluşsal boşluk” (W. Frankl) içine sürüklemiştir.

*İnsanların “varoluşsal nihai kaygıları”(I. Yalom), gittikçe derinleşmektedir; ölüm korkusu artmaktadır; insanlar kendilerini daha yalnız hissetmektedirler; özgürlükler yok edilmektedir; hayatın anlamı konusundaki belirsizlikler insanları saldırganlığa, şiddet ve teröre, intiharlara zorlamaktadır.

*İnsanların “yaşam, güvenlik, ait olma ve şefkat, saygı ve özsaygı, kendini gerçekleştirme gibi temel gereksinimleri” (A. Maslow) sağlıklı bir şekilde karşılanmamaktadır.

*Batı uygarlığı, Hıristiyanlık damgası taşımasına rağmen, Tanrı’yı hayatın dışına itmiştir. Tarihsel tecrübe, insanın Tanrı’sız yapamadığını göstermektedir. Tanrı’yı unutan insan, ya tanrılık iddiasına kalkışır; ya da köleliği, ezilmişliği içselleştirerek, önüne çıkan her şeyi tanrılaştırma yoluna gider. İnsan, insan olabilmek için Tanrı’ya muhtaçtır. Tanrı’nın varlığı düşüncesi bile, insanın insan olma onurunu hissetmesi açısından yeterlidir.

*İnsanların insanca yaşayabilmeleri için gerekli olan ahlaki zemin kaybedilmiştir. Bütün insanlık için ortak payda görevi görececek, evrensel boyut taşıyan, insan fitratına uygun yeni bir ahlak anlayışına ihtiyaç vardır. (Bk. Hasan Onat, Niçin Yeni Bir Uygarlık, Niçin Türkiye, 2023 Dergisi, 2006)

Bu tespitler, yeni bir uygarlığın varoluşsal bir gereklilik olduğunu düşündürmektedir.

Sonuç:

Batı Uygarlığı’nın, insanlığın tarihsel akışında ciddi anlamda katkı sayılabilecek birtakım kazanımları olmuştur. Başta bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeler ve buna bağlı olarak ortaya çıkan bilimsel bilgi birikimi, iletişim imkanlarının artması, hayatın kolaylaştırılması olmak üzere pek çok alanda insanlığın gelişme çizgisi yukarılara çekilmiştir. Demokrasi, laiklik, hukukun üstünlüğü, kadın-erkek eşitliği, özgürlüklerin artması, küreselleşmenin şemsiye kavramlar konumuna taşıdığı yüksek evrensel değerlerdir. Bunlar, yeniden zenginleştirilerek insanlığın bundan sonraki geleceğinde etkin kılınması mümkün olan değerlerdir. Bu yüksek değerler, insanlığın ortak tarihsel tecrübesini de bünyesinde taşımaktadırlar. Bu sebepten, bunların Batılılar tarafından bütünüyle tahrip edilmesinin önüne geçilmesi gerekmektedir. Bugün Batı uygarlığını

temsil ettiğine inananlar, küresel şiddet ve terörü kendi çıkarları doğrultusunda kullanarak insanın “insan olma onuru”nu yok etmeye devam ederlerse, bu onuru yeniden diriltecek oluşumlar kendiliğinden ortaya çıkacaktır; çünkü hayat boşluk kabul etmez.

Gustave Le Bon, bu konudaki düşüncelerimizin biraz daha netleşmesi için katkıda bulunabilir diye düşünüyoruz: “Dinsel inançlar ulusların yaşamında ve dolayısıyla da tarihinin daima en önemli unsuru oldular. Tarih olaylarının, en etkili sonuçları olan belli başlıları tanrıların doğumu ve ölümü olmuştur. Yeni bir dinsel fikir ile yeni bir uygarlık doğar. İnsanlığın bütün dönemlerinde, eski çağlarda olduğu gibi modern çağlarda da temel problemler her zaman dinsel sorunlar olmuşlardır. Eğer insanlık tanrılarını yitirseydi, böylesi bir olay sonuç olarak ilk uygarlıkların doğuşundan beri dünyamız üzerinde meydana gelmiş olayların en önemlisi olacaktı. Gerçekten de unutmamak gerekir ki tarihi çağların başlangıcından beri bütün siyasi ve sosyal kurumlar dini inançlar üzerine kurulmuşlar ve tarih sahnesinde daima tanrılar başrolü oynamışlardır.” Gustave Le Bon, 120-121.

Modernitenin ve tepkisel sekülerleşmenin tanrıları artık eskisi kadar etkin değillerdir. Sekülerleşme, gerçekten de Batı için büyüünün bozulmasını sağlamıştır; ancak Batı’nın dışındaki yerlerde yeni ve kötü büyülerin oluşmasına yol açmıştır. Batı, kendi Ortaçağ’ından kurtulmasını, büyük ölçüde moderniteye ve sekülerleşmeye borçludur. Ancak, bu demek değildir ki, Batı tipi modernite ve tepkisel sekülerleşme, bütün insanlık için evrensel bir model oluşturabilir. Her şeyden önce, Batı’nın « uygarlaştırma veya uygarlık götürme » adına gittiği her yeri sömürgeleştirilmesi, bugün gelinen noktada bütün Batı menşeli değerlere kuşkuyla bakılmasına yol açmıştır. Esas olan, her toplumun kendi modernitesini kendisinin yaratması değil midir? Hem insan haklarından, demokrasiden, eşitlikten söz edip, hem de « öteki » olarak tanımlanan insanlara « nesne » muamelesi yapmak, herhalde insan onuru ile bağdaşan bir durum olmamalıdır.

Batı kültürü ve Batı uygarlığının kendisinin dışındaki insanlarla ilişkisini anlamak, gerçekten çok da kolay değildir. Tam da burada, “Ezilenler özgürlüğe kavuşmaktan, ezenler ise ezme özgürlüğünü kaybetmekten korkarlar.” Diyen Paulo Freira’yı hatırlamakta fayda vardır : (Ezilenlerin Pedagojisi, çev. Dilek Hattatoğlu-Erol Özbek, İst. 1995, 27). “Ezen ile ezilen arasındaki ilişkinin temel öğelerinden biri, kural belirlemedir (prescription). Her kural belirleyiş, bir insanın başka bir insana seçimini dayatması demektir; bu da belirlenen insanın bilincini, belirleyeninkiyle uyumlu bir biçime dönüştürür. Böylelikle ezilenlerin davranışı belirlenmiş davranıştır; ezenin ilkelerini izler.” Paulo Frerira, 27. Daha açık bir ifadeyle, ezilenler, içlerinde ezenleri barındırırlar. Aslında onlara özenirler; ellerine geçen ilk fırsatta ezme yarışında efendilerini de geçerler.

“Baskının/ezmenin, ölümü yücelten ikileminde biçimlenmiş olan ezilenler, mücadeleleri aracılığıyla, hayatı vurgulayan bir insanlaşma yolunu bulmak zorundadırlar. Bu da sırf daha fazla yiyeceği olmaktan ibaret değildir (ama bu yanı mutlaka bulunmalıdır). Ezilenleri mahvetmiş olan şey zaten, durumlarının onları nesnelere indirgemiş olmasıdır. İnsanlıklarını yeniden kazanmak için, nesne olmaktan çıkıp insan olarak dönmelidirler. Bu radikal bir görevdir. Mücadeleye nesne olarak girip de sonrada: insan haline gelemeyiz.” Paulo Freira, 48.

Bugün gelinen noktada, insanların bu dünya üzerinde kendileri kalarak, farklılıklarını ve özgünlüklerini koruyarak insanca yaşayabilmeleri için, yeni bir değerler sistemine ihtiyaç vardır. İnsanlığın bütün birikiminde etkin olan kök değerleri önemseyen, insanı insan olarak gören,

insanca yaşayabilmenin ortak paydasının inşa edileceği zemini güvence altına almayı taahhüt eden, Tanrı'yı hayatın dışına itmekten vazgeçen sağlıklı bir sekülerleşme, insanların barış içinde, mutlu bir şekilde yaşayabilmelerine ciddi katkı sağlayabilir. Bunun gerçekleşebilmesi için, insanların temel hak ve özgürlüklerinin her ne sebeple olursa olsun, ihlal ve ihmal edilmemesi; gücü elinde bulunduranların özgürlükler konusunda çifte standart uygulamaktan vazgeçmesi ve her insanın özgürlüklerin sorumluluk bilinci ile anlam kazanacağını bilmesi gerekmektedir.

Her toplum, sekülerleşmenin kök unsurları olan akli, bilimi, tutarlılığı ve insan hak ve özgürlükleri konusundaki duyarlılığı merkeze alarak, kendi değerler sistemi içinde, kendine özgü bir sekülerlik üretebilir. Burada esas olan, her ne şekilde olursa olsun, din özgürlüğünün güvence altına alınması, insanların inançlarından dolayı herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmamalarıdır. Esas olan, ne dinin, devletin, ya da toplumun baskısı altında olması, ne de bireyin toplumun ya da dini kurumların veya devletin baskısı altında olmasıdır. Seküler devlet, bütün dinlere ve inanç biçimlerine eşit mesafede durarak, bireyi, kurumsallaşmış dinin, örgütlenmiş toplumun ve devletin her türlü baskısından koruyarak; bireyin yaratıcı yeteneklerinin etkin kılınması için gerekli olan güven ortamını sağlamak durumundadır.